

Тетяна Стечишин
к.е.н., доцент кафедри банківської справи
Тернопільський національний економічний університет

ГЕНЕЗИС ПРИСУТНОСТІ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Головним інститутом, стрижнем ринкової інфраструктури, через який здійснюється фінансування інвестицій, є банк. Серед загальних проблем, що потребують нагального вирішення у банківській діяльності, є обмеженість вільних грошових коштів для кредитування зумовлену гострою нестачею капіталу в країні. Вирішення цього питання можливе завдяки присутності іноземного капіталу на ринку банківських послуг.

Іноземні банки відігравали значну роль у розвитку економіки в багатьох країнах світу. Так, якщо взяти Японію, то у цій країні перші відділення іноземних банків були відкриті ще на рубежі ХХ століття – «Гонконг енд Шанхай бенкінг корпорейшн» відкрила в Йокагамі свою контору в 1965 році, за нею слідував «Чартеред Бенк», а перший американський банк було відкрито в 1902 році. У той час урядом країни виявлялись наміри використовувати капітал іноземних банків як додаткові джерела фінансування національної економіки, яка в період високих темпів свого росту переживала хронічний не достаток у вільних грошових ресурсах. Крім того, процес допуску іноземного капіталу (зокрема американського), став можливим за бажання Японії покращити економічні відносини зі США, які погіршились в результаті загострення торгових протиріч в кінці 60-х на початку 70-х років ХХ століття. Ще одним мотивом допуску іноземного капіталу в економіку Японії була неспроможність країни у післявоєнні роки обслуговувати торгівлю та здійснювати операції в іноземній валюті. Цю функцію було покладено на іноземні банки. Водночас, вони надавали кредити для відродження промисловості та торгівлі. Стосунки

між японськими банками та іноземними були такі, що доповнювали один одного. Діяльність останніх багато в чому відповідала потребам країни.

Зважаючи на досвід Японії присутність іноземного капіталу може бути корисною для економіки країни. Не залишається осторонь таких потреб і Україна. Однак, протягом всієї історії існування вітчизняної банківської системи, можемо простежити то збільшення частки банківського іноземного капіталу, то значний його відтік. Вважаємо, що причина тут криється у непрозорій політиці залучення іноземних інвестицій. Оскільки довгі лімузини іноземних інвесторів виїздять лише на добре обладнані автостради сучасних ринкових економік і, здебільшого, обминають не такі вже й безпечні чумацькі шляхи України.

Перш ніж досліджувати питання впливу іноземних банків на розвиток банківської системи, доцільно охарактеризувати специфіку, генезис та ключові характеристики іноземних банків, наявних в Україні. Для повноцінного розуміння складності процесу експансії іноземних банків в Україні проведемо ретроспективний аналіз цього процесу. З цією метою виокремлено окремі етапи входження іноземних інвесторів до банківського сектора України, взявши до уваги класифікацію авторів монографії «Іноземні банки в Україні: вплив та регулювання» [1].

Перший етап (1991–1994) – початковий період формування банківської системи України. Недостатня розвиненість механізмів банківського регулювання після здобуття незалежності Україною призвела до приходу на ринок банківських послуг іноземного спекулятивного капіталу (Росія, Латвія, офшорні зони) [1]. Оскільки ці банки завдавали шкоди економіці через валютні спекуляції та нелегальний вивід національного капіталу, НБУ в 1994 р. заборонила діяльність філій і ввела жорсткі обмеження на частку статутного капіталу нерезидентів у БСУ (не більше 15 %).

Протягом другого етапу (1995–1998) більшість іноземних банків були створені «з нуля» з метою підтримки зовнішньоторговельних операцій компаній-нерезидентів на українському ринку, а також забезпечення виходу

місцевих емітентів на міжнародні ринки капіталу. Фінансова криза 1998 року спричинила відплив іноземного банківського капіталу. З іноземних банків першої хвилі експансії на сьогодні залишилися дочірні структури ІНГ, Сіті, Креді Агріколь, Унікредит, що спеціалізуються на корпоративному та інвестиційному банкінгу.

Третій етап (1999–2004) – період модернізації банківської системи України, макроекономічної стабілізації та поступової лібералізації регулятивної бази. Зниження капіталізації БСУ і брак довгострокових кредитних ресурсів змушує НБУ зняти обмеження на частку нерезидентів у статутному капіталі банків. Продовжується очищення банківської системи від спекулятивних інвесторів. Кількість банків з іноземним капіталом скорочується з 30 до 19, серед них банків зі 100 % іноземним капіталом – з 9 до 7 [2]. На український ринок увійшли Альфа-Банк (Росія) та Прокредитбанк (ФРН) шляхом придбання невеликих вітчизняних банків та активного розвитку нової територіальної мережі. Однак прихід нових іноземних інвесторів стримується низькою платоспроможністю населення, політико-правовою нестабільністю та несприятливим інвестиційним кліматом в Україні.

Четвертий етап (2005–2008) – період активної експансії іноземного капіталу під час економічного зростання. На український ринок банківських послуг масово приходять транснаціональні банківські групи шляхом поглинань системних вітчизняних банків. Іноземні банки здійснюють кредитну експансію в умовах подальшої лібералізації регулювання. Швидко розвивається іпотечний ринок та ринок споживчого кредитування на основі дешевих валютних ресурсів закордонних материнських структур. Частка банківських активів у ВВП зростає більш, ніж удвічі: з 30,5 % до 63,2 % [2].

П'ятий етап (2008–2010) – період фінансової кризи та посткризового відновлення. Іноземні банки коригують стратегії діяльності через девальвацію гривні, спад кредитування, зростання проблемної заборгованості та відтік внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Збільшується частка в загальному статутному капіталі інвесторів з Російської Федерації та ФРН. Антикризова політика

іноземних банків полягала в закріпленні позицій на ринку банківських послуг України завдяки доступу до фінансових ресурсів материнських груп. Іноземні банки, створені з «нуля», зазвичай фокусуються на обслуговуванні корпоративних клієнтів, вирізняються чіткою спеціалізацією, мають меншу мережу.

Після 2005 року стратегія входження змінилася: міжнародні банки проникали в БСУ найшвидшим способом – через купівлю існуючих вітчизняних банків з розгалуженими мережами територіальних відділень і філій. Орієнтація на роздрібний банківський ринок була пов'язана зі стабілізацією макроекономічних показників України, покращенням інвестиційного клімату, зростанням реальних доходів населення та низьким охопленням банківським обслуговуванням. Особливого розмаху зазначені процеси набули в 2005 році, коли сума лише публічних угод щодо злиття та поглинань (M&A-угод) у банківському секторі України склала \$1,6 млрд насамперед за рахунок купівлі іноземними інвесторами таких системних банків, як Аваль та Укрсиббанк. Інвестиційна привабливість банківського бізнесу в країні у 2005 році суттєво зросла, враховуючи, що сумарний обсяг M&A- угод в Україні за рік становив \$7,7 млрд [1]. Поглинуті системні банки в Україні обрали стратегію універсального банківництва, оскільки активно розвивали роздрібний бізнес та мали широку територіальну представленість.

Протягом 2007–2008 років іноземні інвестори почали активніше застосовувати стратегію купівлі так званих «банків-ліцензій», які згодом нарощували ділову активність за допомогою капіталу і внутрішньогрупових кредитів з боку материнських структур (наприклад, Універсал банк, Піреус банк МКБ, ВТБ Банк). «Банки-ліцензії» на момент продажу займали нижчі позиції за розміром активів. Мотивами придбання таких невеликих банків був швидкий вихід на специфічний український банківський ринок, уникнення витрат на державну реєстрацію банку, отримання ліцензії та відповідних дозволів НБУ, а також подальше природне розширення шляхом нарощування територіальної сітки відділень у межах обраних бізнес-стратегій.

Загалом, на сьогодні процес активного входження іноземних банків у банківські системи інших країн уповільнився через зниження темпів розвитку світової економіки та продовження кризових явищ у світовій фінансовій сфері. Незважаючи на це частка присутності іноземного капіталу в статутному фонді банківської системи станом на 01.10.2016 р. складає 56 %, що перевищує порогове значення у 40 %, визначений «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених Міністерством економічного розвитку та торгівлі України та свідчить про її небезпечний рівень. Серед індикаторів економічної безпеки, визначених «Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» та затверджених Міністерством економічного розвитку та торгівлі України²⁴, присутній індикатор «Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів», оптимальне значення якого має становити 20 %, рівень 30 % вважається задовільним, 37 % – незадовільним, 45 % – небезпечним, 50 % – критичним [3].

Результати проведених розрахунків під час аналізу діяльності іноземних банків в Україні засвідчили, що у 2016 частка іноземного капіталу у статутному капіталі банківської системи України становила 56%. Найчисельнішим типом іноземних банків в Україні є дочірні структури міжнародних фінансових груп.

Діяльність іноземних банків, завдяки високому рівню зовнішньої підтримки та високій частці в системі, лишається одним із вагомих факторів впливу на подальший розвиток банківської системи України. Підсумовуючи результати комплексного аналізу наслідків присутності іноземних банків, можна стверджувати про різновекторний характер впливу зарубіжних інвесторів на розвиток БСУ. Діяльність іноземних банків у період економічного зростання сприяла підвищенню капіталізації БСУ, нарощенню темпів кредитування, розширенню асортименту, підвищенню якості банківських послуг. Іноземні банки займають провідні місця на фондовому ринку як емітенти, торговці та андерайтери. Основні конкурентні переваги групи іноземних банків від вітчизняних полягають у високому рівні зовнішньої

підтримки, а саме можливості швидкого доступу до необхідних ресурсів материнських груп.

Однак, іноземні банки, з одного боку не виправдали очікувань щодо зниження відсоткових ставок, підвищення прибутковості, оскільки діяли в першу чергу у власних комерційних інтересах, які були спрямовані на утримання достатнього чистого процентного доходу, кредитну експансію, оптимізацію оподаткування. З іншого боку, під час кризи іноземні банки забезпечили фінансову стійкість банківської системи України через збереження внутрішньокорпоративного припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Ризик відпливу капіталу з банківської системи України за кордон не був реалізованим. З огляду на незначні масштаби вітчизняної банківської системи, закріплення контролю над перспективним ринком для материнських банків було вигіднішим, ніж репатріація незначних у масштабах холдингових груп обсягів інвестованого капіталу.

Втім, варто зазначити, що під час дослідження були виявлені окремі загрози економічній безпеці держави у зв'язку з розширенням присутності іноземного капіталу в банківському секторі економіки. Спекулятивний ризик полягає в тому, що іноземні банки можуть змінити стратегії, зорієнтувавшись на спекулятивну діяльність, не надаючи повного асортименту якісних банківських послуг. Лібералізація банківської системи при слабкому консолідованому банківському нагляді може посилити ризики залежного розвитку. Для України це може означати втрату важелів контролю над власною банківською системою та зростання політичної залежності держави. Важливим завданням банківського регулювання, на нашу думку, є створення стимулів для спрямування кредитних ресурсів на розвиток внутрішнього реального сектору економіки. Дослідження історії входження іноземних інвесторів на терени банківництва є актуальними і потребують подальших, більш ґрунтовних досліджень, які б дозволили розробити пропозиції щодо позитивного впливу іноземного капіталу на трансформацію банківської системи України.

Література

1. Іноземні банки в Україні: вплив та регулювання: Монографія. / Р. В. Корнилюк, І. Б. Івасів, О. М. Диба. — К.: КНЕУ, 2012. — 234 с.
2. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua.
3. Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm.